

XALQARO SAVDO TASHKILOTLARI VA ULARNING A'ZO MAMLAKATLAR IQTISODIYOTIGA TA'SIRI

Davlatova Madinabegim Muzaffar qizi

Buxoro Davlat Texnika Universitet

“Iqtisodiyot va menejement” kafedrası

Xizmat ko'rsatish va raqamlashtirish

Fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalqaro savdo tashkilotlarining a'zo mamlakatlar iqtisodiyotiga ta'siri tahlil qilinadi. Jahon savdo tashkiloti (JST), BMT Savdo va Taraqqiyot Konferensiyasi (UNCTAD), Xalqaro Savdo Markazi (ITC) kabi yirik institutlarning faoliyati, ularning savdo siyosatini tartibga solishdagi roli va global iqtisodiyotdagi o'rni yoritilgan. Statistik ma'lumotlar asosida a'zo mamlakatlar uchun iqtisodiy foyda va yo'qotishlar o'rganilib, ularning iqtisodiy o'sish, eksport-import balansi va investitsiya oqimlariga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, xalqaro savdo tashkilotlarining rivojlanayotgan davlatlarga bo'lgan siyosatining ijobiy va salbiy jihatlari tanqidiy ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Xalqaro savdo, Jahon savdo tashkiloti, UNCTAD, ITC, iqtisodiy ta'sir, eksport, import, investitsiya oqimi.

Globalizatsiya sharoitida xalqaro savdo dunyo iqtisodiyotining ajralmas qismiga aylangan. Xalqaro savdo tashkilotlari mamlakatlar o'rtasidagi savdo munosabatlarini tartibga solish, savdo to'siqlarini kamaytirish va iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Jahon savdo tashkiloti (JST), BMT Savdo va Taraqqiyot Konferensiyasi (UNCTAD), Xalqaro Savdo Markazi (ITC) kabi institutlar a'zo mamlakatlarning iqtisodiy siyosatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ular orqali mamlakatlar o'z mahsulotlarini jahon bozoriga olib chiqish imkoniyatiga ega bo'lishadi, shu bilan birga, raqobat kuchayishi, texnologik yangilanish va kapital oqimlarining faollashishi kuzatiladi. Shu sababli xalqaro savdo tashkilotlarining iqtisodiy samaradorligini baholash va ularning a'zo mamlakatlarga ta'sirini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — xalqaro savdo tashkilotlarining a'zo mamlakatlar iqtisodiyotiga ta'sirini kompleks tahlil qilish, ularning ijobiy va salbiy jihatlari aniqlash hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdir.

Tadqiqotning metodologiyasi

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy yondashuv va metodlar qo'llanildi:

- **Tahlil va sintez** – xalqaro savdo tashkilotlari faoliyati va iqtisodiy ta'sirini umumlashtirish.
- **Statistik tahlil** – JST, UNCTAD va ITC ma'lumotlari asosida a'zo mamlakatlar iqtisodiy ko'rsatkichlarini baholash.
- **Taqqoslash usuli** – rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasini solishtirish.
- **Tanqidiy yondashuv** – xalqaro savdo tashkilotlari siyosatining ijobiy va salbiy oqibatlarini chuqur tahlil qilish.

1. Jahon savdo tashkiloti (JST)

JST tarixi va maqsadi

Jahon savdo tashkiloti 1995-yilda GATT (Bojxona tariflari va savdo bo'yicha umumiy kelishuv) o'rnida tashkil etilgan bo'lib, asosiy maqsadi xalqaro savdoni erkinlashtirish va savdo to'siqlarini kamaytirishdir. Tashkilot 164 ta davlatni birlashtirgan va global savdo hajmining 98 foizini qamrab oladi.

JSTning iqtisodiyotga ta'siri

- Savdo bozorlariga kirish imkoniyatini kengaytiradi.
- A'zo davlatlar o'rtasida savdo nizolarini hal etadi.
- Raqobatni kuchaytirib, mahsulot sifati va narxlarining barqarorligini ta'minlaydi.
- Biroq, kam rivojlangan davlatlar uchun ichki bozor himoyasining susayishi va importga qaramlik xavfini oshiradi.

2. BMT Savdo va Taraqqiyot Konferensiyasi (UNCTAD)

UNCTAD vazifalari

1964-yilda tashkil etilgan UNCTAD rivojlanayotgan mamlakatlarning jahon savdosida faol ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan. U iqtisodiy tahlillar, siyosiy tavsiyalar va texnik yordam orqali savdo siyosatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Iqtisodiy ta'siri

- Rivojlanayotgan mamlakatlarga eksport imkoniyatlarini kengaytirish.
- Qishloq xo'jaligi mahsulotlari va xom ashyoni xalqaro bozorlarga chiqarish.
- Texnologiya transferi va investitsiya oqimlarini rag'batlantirish.

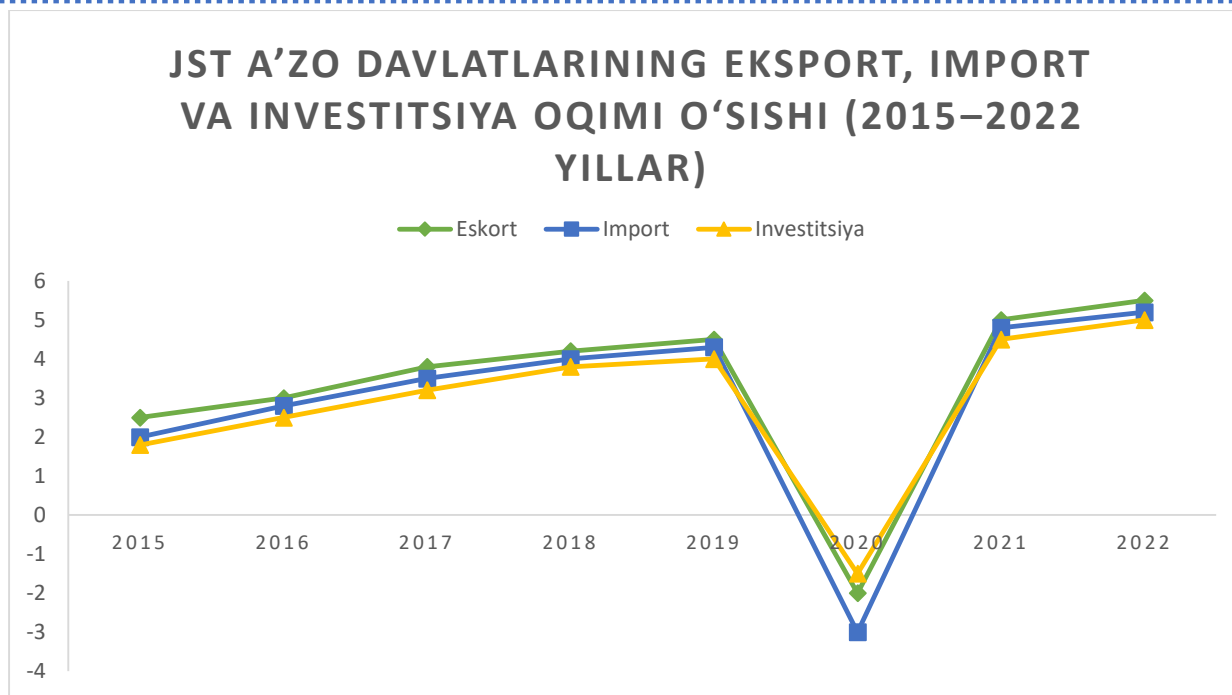
3. Xalqaro Savdo Markazi (ITC)

ITCning roli

ITC JST va BMTning qo'shma agentligi bo'lib, kichik va o'rta biznes korxonalarining jahon bozoriga chiqishiga yordam beradi.

Iqtisodiyotga ta'siri

- Kichik biznes uchun eksport strategiyalarini ishlab chiqish.
- Mahsulot sifatini oshirish va xalqaro standartlarga moslashtirish.
- Raqobatbardoshlikni kuchaytirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish.

Umumiy tendensiya

2015–2019 yillar oralig'ida uchala ko'rsatkich — eksport, import va to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi (TXIO) — izchil o'sish trayektoriyasiga ega bo'lgan. Bu davr JSTning savdo to'siqlarini kamaytirish, tariflarni pasaytirish va a'zo davlatlar o'rtasida erkin savdoni rag'batlantirish siyosati bilan izohlanadi.

- **Eksport:** 2.5% dan 4.5% gacha o'sib, barqaror tashqi savdo raqobatbardoshligini ko'rsatgan.
- **Import:** Eksportga nisbatan biroz past, ammo muvozanatli o'sish sur'ati saqlangan. Bu ichki bozorning ehtiyojlarini barqaror ta'minlashga yordam bergan.
- **TXIO:** O'sish sur'ati eksport va importdan biroz orqada, ammo 2019-yilga kelib 4.0% ga yetgan — bu investitsion muhitning yaxshilanishidan dalolat beradi.

2. 2020-yil pasayishining sabablari

2020-yilda uchala ko'rsatkich bir vaqtda keskin pasaygan (eksport –2.0%, import –3.0%, TXIO –1.5%). Bu holat asosan:

- **COVID-19 pandemiyasi** sabab xalqaro transport va ishlab chiqarish zanjirlarining izdan chiqishi.
- A'zo davlatlar tomonidan vaqtincha **eksport cheklovlari** va **import tariflarining oshishi**.
- Xorijiy investorlarning xavfga nisbatan sezgirligi ortib, investitsiyalarni muzlatib qo'yishi.

3. Tiklanish davri (2021–2022)

Pandemiya shokidan keyin JST tomonidan bir nechta yirik tashabbuslar ishga tushirilgan:

- Savdo jarayonlarini raqamlashtirish va bojxona jarayonlarini soddalashtirish.
- Transport va logistika oqimlarini tiklash.
- Xalqaro investitsion forumlar orqali ishonchni tiklash.

Natijada, eksport 5.0% → 5.5%, import 4.8% → 5.2%, TXIO esa 4.5% → 5.0% gacha o'sgan. Bu ko'rsatkichlar tiklanishning tez va samarali bo'lganini ko'rsatadi.

4. Tanqidiy qarash

- **Ijobiy jihat:** JST a'zo davlatlari o'rtasida savdo hajmining ortishi, o'zaro investitsiyalarning faollashishi.
- **Salbiy jihat:** Pandemiya yoki geosiyosiy inqirozlar kabi tashqi shoklarga yuqori darajada bog'liqlik. JSTning tartibga solish mexanizmlari inqiroz davrida yetarlicha tezkor ishlamagan.
- **Strategik tavsiya:**
 - Savdo zanjirlarini diversifikatsiya qilish, faqat bir nechta mintqa yoki sherikka bog'lanib qolmaslik.
 - JST doirasida inqirozga qarshi tezkor choralarni muvofiqlashtiruvchi maxsus mexanizm yaratish.

Xulosa

Jahon Savdo Tashkiloti (JST) a'zo mamlakatlar uchun xalqaro savdo tizimida faol ishtirok etish, eksport-import jarayonlarini erkinlashtirish, investitsion muhitni yaxshilash va raqobatbardoshlikni oshirish imkonini yaratadi. 2015–2019 yillardagi izchil iqtisodiy o'sish JST siyosatining amaliy samaradorligini tasdiqlagan bo'lsa, 2020-yildagi pandemiya davridagi keskin pasayish global iqtisodiyotning nozik jihatlarini va JSTning favqulodda vaziyatlarga javob berish mexanizmlarini kuchaytirish zaruratini ko'rsatdi.

Pandemiyadan keyingi davrda (2021–2022) JST tomonidan amalga oshirilgan tashabbuslar savdo hajmlarini va investitsiya oqimlarini tezkor tiklashga yordam berdi. Shu bois JST a'zo mamlakatlar uchun uzoq muddatli barqaror o'sishni ta'minlashda, savdo diversifikatsiyasini kengaytirishda va global iqtisodiy integratsiyada muhim vosita bo'lib qolmoqda.

Kelgusida tashkilotning samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo'nalishlar ustuvor bo'lishi lozim:

1. Xalqaro savdo zanjirlarini diversifikatsiya qilish.
2. Global inqirozlarga tezkor javob berish mexanizmini kuchaytirish.
3. Texnologik hamkorlik va innovatsion infratuzilmani rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Trade Organization. *Annual Report 2023*. Geneva: WTO Publications, 2023.
2. Krugman, P., Obstfeld, M., & Melitz, M. *International Economics: Theory and Policy*. 11th Edition. Pearson, 2022.

3. OECD. *Trade and Globalisation Statistics*. Paris: OECD Publishing, 2022.
4. UNCTAD. *World Investment Report 2023*. Geneva: United Nations, 2023.
5. Melnikas, B., & Smaliukienė, R. “Globalization Processes in the WTO Context.” *Transformations in Business & Economics*, Vol. 22, No. 1, 2023, pp. 45–60.
6. Jahon banki. *O‘zbekiston va JST: Integratsiya jarayonining iqtisodiy tahlili*. Toshkent: Jahon banki vakolatxonasi, 2022.
7. WTO Statistics Database — <https://stats.wto.org>

